

Cukr nad zlato: kvak jako specifický alkoholický nápoj

SUGAR ABOVE GOLD: KVAK AS SPECIFIC ALCOHOLIC DRINK

Josef Smolík – Policejní akademie České republiky v Praze
Petr Juříček – Vysoká škola Ambis, Praha

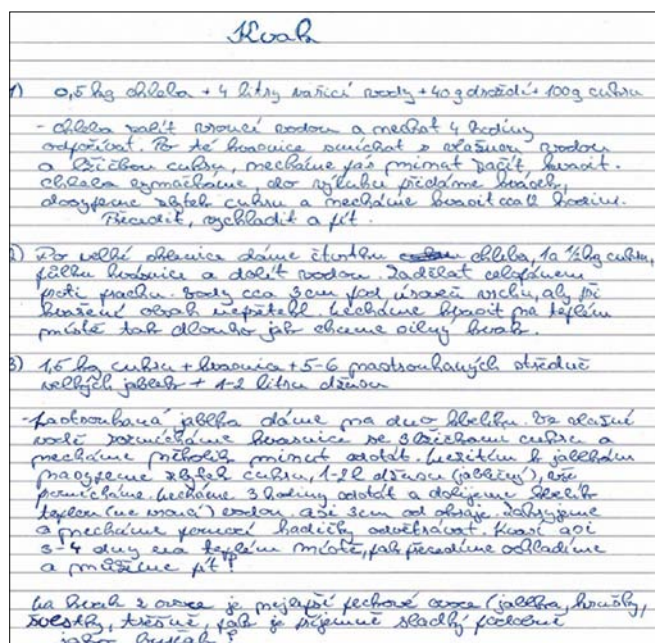
V České republice existuje specifické prostředí, kde je cukr žádanou komoditou, jejíž význam nabývá zcela jiné hodnoty než v běžných podmínkách. Jedná se o prostředí vězeňské, kde je cukr jednou z nejžádanějších komodit vězeňské směny. Cukr je zde významnou složkou užívanou k výrobě alkoholického kvašeného nápoje, který se ve vězeňském slangu označuje jako „kvak“ (pravděpodobně zkratka kvásek).

Tento text se zaměří na představení vězeňského prostředí v kontextu legálních i nelegálních komodit, včetně cukru, který je podstatnou surovinou pro alkoholický nápoj kvak. Cukr tak v jisté nadsázce nabývá zcela jiné hodnoty než ve světě bez mříží, tj. mimo výkon trestu odnětí svobody (dále jen VTOS).

Vězení jako totální instituce

Vězení můžeme chápat jako výjimečné prostředí, které vytváří sociální svět typický pro jeho formální, ale především neformální pravidla. Právě neformální pravidla s sebou přinášejí snahu o tvorbu nepsaných struktur, uměle tvořených vztahů

Obr. 1. Návod odsouzeného na přípravu alkoholického nápoje kvak (archiv autorů).

a deformaci všedních procesů, které jsou v normálním životě běžné. Celý tento „vězeňský svět“ je částečně ovlivňován personálem věznic, resp. uplatňováním stanovených zásad vyplývajících z legislativy, ale především specifickostí chování jedinců či skupin, které jsou obvykle podmíněné sociálními charakteristikami, neboť každá kultura disponuje jedinečnými vzorci chování (1).

Jasná hranice mezi světem „před“ a „za“ mřížemi mění pravidla, ale i hodnotu jednotlivých komodit, včetně cukru. Typickým pro vězeňské prostředí je i tzv. realizace bezhotovostních procesů, které nutí odsouzené k utváření nové formy trhu, resp. modelu úhrady za zboží či služby. Jedná se o specifický případ směnného (barterového) obchodu.

Totální charakter vězeňské instituce dělá ze směny jakýsi hybrid, který probíhá ve dvou rovinách – v rovině oficiální, kdy vězni realizují své nákupy ve vězeňské kantýně a v mezích autoritativně určených pravidel, která jsou pro ně závazná, a v rovině neoficiální, kdy odsouzení realizují směnu mezi sebou (2).

Směnné vztahy ve vězení představují výměny statku za statek, službu za protislužbu, či statek za službu. Věci i služby, které se běžnému konzumentovi jeví jako bezcenné, se díky specifickosti a uzavřenosti typickým pro vězeňskou celu a vězení obecně stávají potenciálním zbožím vězeňské ekonomiky. Vězení jako takové poskytuje odsouzeným pouze základní zboží a služby, jako je jídlo, oblečení a hygiena, psychologická a lékařská péče či poradenský servis. Tyto statky a služby jsou garantovány státem (3). Podstatné pro získání výhodnějšího postavení v rámci vězeňské hierarchie jsou i vědomosti (například znalosti, jak vyrobit alkohol v rámci výkonu trestu, viz obr. 1.), služby (například realizace tetování) či materiální zabezpečení (srov. 4).

Ve VTOS probíhá deformace cen zboží, přičemž komodity jako káva, cigarety, tabák, ale i cukr nabývají jiných hodnot. Vedle těchto legálních komodit existují i nelegální, ke kterým lze řadit například mobilní telefony, drogy a farmaceutické výrobky (prášky) (3).

Cukr – legální i ilegální komodita

Ve vězeňském prostředí probíhají dva typy směny, které bychom mohli označit jako směna čistá (legální, umožněná platnou legislativou) a směna šedá (nezákonná a postihovaná).

Do legálního způsobu nabytí zboží či věcí osobní potřeby lze zahrnout příjem nárokových balíčků, nákupů ve vězeňské prodejně či zaslání finančních prostředků na konto odsouzených, ze kterých lze financovat předchozí dvě formy nabytí (5).

I přesto, že je cukr považován za standardní zboží, prodávané také ve vězeňských prodejnách, za určitých podmínek může být považován i za nelegální potravinu. V těchto prodejnách je dostupné nejenom potravinářské, ale i drogistické a průmyslové zboží, přičemž sortiment je určován vnitřním řádem věznic (5).

Pokud hovoříme o cukru jako o ilegální komoditě, pak je tento cukr získán nelegálním způsobem, což se děje v případě, kdy vězni cukr potřebují pro přípravu alkoholického (kvasného) nápoje, tedy slangově kvak, jak bylo uvedeno. Kvak je vlastně vězeňskou alternativou alkoholických nápojů. Jedná se o nelegálně vyráběný alkoholický kvasný nápoj s obsahem alkoholu 15–20 % a jeho výroba či užívání představují pro odsouzené kázeňský přestupek. Jak vyplývá z § 28, odst. 3, Zákona o výkonu trestu odnětí svobody, je odsouzeným mimo jiné zakázáno „vyrábět, přechovávat a konzumovat alkoholické nápoje a jiné návykové látky, vyrábět a přechovávat předměty, které by mohly být použity k ohrožení bezpečnosti osob a majetku nebo k útěku, nebo které by svým množstvím nebo povahou mohly narušovat pořádek anebo poškodit zdraví“ (5). Při uplatňování tzv. kázeňské praxe pracovníci oddělení výkonu trestu jsou uplatňovány nej přísnější kázeňské tresty, především trest dle ZVTOS § 46 Celodenního umístění do uzavřeného oddělení na dobu až 20 dnů (5).

Kvak je i významným prostředkem vězeňské směny, ale i možností, jak při jeho nelegální výrobě získat výhody (protislužby či jiné zboží) u jiných vězňů. Vlivem omezení svobodného nakládání s finančními prostředky se v prostředí věznic objevují specifické ekonomické vazby, které často probíhají podle nepsaných ekonomických pravidel, často v utajení (mimo možnost je kontrolovat například Vězeňskou službou ČR či jinými autoritami) (3). Tento specifický trh je bez kontroly, s minimem dodržovaných pravidel, která není možné vynucovat či sankcionovat. Jedná se především o násilné projevy, sankce, vendety či odplaty mezi jednotlivými vězni či jednotlivými skupinami vězňů (2).

Ilegalita směny statků je typická především v problematice léků či dalších omamných a psychotropních látek. V případě, kdy si odsouzení neumí opatřit dostatečné množství těchto substitucí, hledají možnosti pro výrobu podobných látek (substitutů), což se týká i kvasného nápoje – kvaku.

Cukr nad zlato? Kvak jako alternativní alkoholický nápoj

Vězeňské prostředí je atypickým prostředím jak pro odsouzené osoby, tak i pro personál věznic, který dohlíží nad dodržováním zákonných pravidel a norem. Hlavním účelem umístění jedince do věznic je fakt, že odsouzený má být tímto zbaven svobody, resp. kontaktu se společností. Ve VTOS se také mění hodnota určitých komodit, což je i případ cukru.

Přestože je cukr legální komoditou, ve vězeňském prostředí se může stát i nelegální. Cukr je totiž nezbytnou součástí při výrobě alkoholického kvasného nápoje – kvaku. Alkohol je ve vězeňském prostředí jednou z mnoha zakázaných a sankcionovaných komodit. I kvak je předmětem vězeňského černého trhu, stejně jako cukr k jeho výrobě (4). Vhodné je také konstatovat, že pokud se určitá komodita stane ve vězeňském prostředí méně nákladnou (například nelegální výroba kvaku), odsouzení mají tendenci poptávat větší množství (2).

Cena se také odvíjí od samotného kvaku, tj. od obsahu alkoholu, chuti, kvality atp. Kvak se vyrábí z běžně dostupných

Obr. 2. Naložená směs pro výrobu kvaku (archiv autorů)

surovin v prostředí věznic, kdy jednotlivé ingredience jsou získány například v podobě potravin (ovoce, džusy, zelenina, cukr atd.) přidělovaných jako doplněk stravy, nebo si je odsouzení legálně zakoupí ve vězeňské prodejně v rámci řádných, tj. zákonných nákupů (obr. 2.). Samotný cukr sehrává v celé receptuře (a samotném procesu výroby) klíčovou roli. Pro jednu dávku je třeba přibližně dvou kilogramů cukru, což je poměrně velké množství.

Ilegalita výroby kvasného nápoje je také neustálou „hrou na schovávanou“ mezi vězňovými osobami a vězeňským personálem. Do pomyslných karet personálu věznic hraje fakt, že proces kvašení je doprovázen výrazným aromatem, a hrozby postihu nutí odsouzené umístit daný extrakt do skryšů či předem připravených prostor, ve kterých se předpokládá, že nebude nalezen (například úklidové místnosti, prostory určené pro odpadky, uzamykatelné skříňky odsouzených, nádrže toalet, stupačky atp.) (obr. 3. a obr. 4.). I proto se ve vězeňském prostředí jen obtížně určuje majitel tohoto nalezeného „polotovaru“.

Tzv. naložená směs, která potřebuje dostatek tepla a času, musí být umístěna v dostupných prostorách, z důvodu pravidelné kontroly, ale v minimálním dosahu odsouzených. Ingredience, které bývají součástí extraktu, přetvářející se na kvasný, alkoholický nápoj, jsou tak škrobnaté náhražky (např. pangaminové tablety na podporu růstu vlasů a nehtů), cukr či cukerné náhražky (například kompot). Mohou se skládat především z extraktu cukru, obilného škrobu, bramborového škrobu, nebo rýže, ale také pseudocereálií. Naložená směs je připravena pro několikadenní proces alkoholového kvašení, kdy jsou sacharidy přeměněny na alkohol za přítomnosti kvasinek (např. pangaminových tablet). V rámci tohoto procesu se také zvyšuje teplota směsi, ale i specifický zápach (závisející na přesném složení směsi). Nebezpečím pro uživatele kvaku je také překročení doby kvasného procesu, kdy se mohou v nápoji rozmnožit nežádoucí bakterie, které mohou vést ke zdravotním problémům.

Nejtypičtějším obdobím pro výrobu kvasného nápoje je období svátků, jako jsou Velikonoce nebo Vánoce. Jednak se jedná o dny, kdy je obecně „menší“ dohled nad odsouzenými, protože personální zajištění je řešeno minimem příslušníků Vězeňské služby ČR, kteří zajišťují požadovanou bezpečnost, kázeň a pořádek u odsouzených. Zároveň je to období, kdy se odsouzeným cíleně přiděluje jisté zpestření stravy, tj. bonusy v podobě ovoce a zeleniny, popř. přísady na pečivo (sladké i slané) jako podpora imunity.

Obr. 3. Místo pro kvašení kvaku (archiv autorů)

Atraktivnost nápoje a případného alkoholového opojení, i přes vysokou pravděpodobnost kázeňského postihu, nutí vězněné osoby pro hledání stále nových receptur, vzhledem k omezené nabídce ingrediencí a hlavních komponentů. Problém však nastává v případech, kdy zanechaný kvasící nápoj nelze odvětrávat, protože by to vedlo k odhalení kontrabandu dozorcujícím personálem věznice. I proto se většinou kvasící směs objevuje mimo cely a ložnice odsouzených, protože samotný proces kvašení je výrazně aromatický, resp. velmi zapáchající. I přes všechna tato negativa jsou schopni vězni nápoj pozřít s tím, že v mnoha případech riskují poškození zdraví, či minimálně nevolnost a zvracení. Cukr se tak stává významnou komoditou při vězeňské „výrobě“ alkoholového nápoje.

Obr. 5. Umístění nádoby s kvakem v šachtě (archiv autorů)

Další nelegální aktivita se týká samotné distribuce tohoto zakázaného nápoje, protože s ohledem na výkon trestu je jakýkoliv alkoholický nápoj zakázaný. Přesto ve věznicích dochází nejenom k odhalování kvaku jako polotovaru (naložené směsi), ale i k odhalování samotného nápoje, případně přímo k odhalení vězňů pod vlivem alkoholu. Ve věznicích také dochází k neustálému vylepšování receptur, k jejich předávání atp. (obr. 1.).

Přestože je fenomén kvaku (ale i alkoholu obecně) ve věznicích dlouhodobě monitorován a odhalován, stále je jeho výroba i konzumace problémem. Podle realizovaných výzkumů 7 % odsouzených vnímá alkohol ve VTOS jako dostupný, přičemž kvak vnímá jako dostupný ve věznicích 19 % vězňů. Nadto 16 % odsouzených uvádí, že má zkušenost s konzumací alkoholu během výkonu trestu (6).

Nálezy kvaku jsou vedeny podle Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby č. 48/2018 jako tzv. mimořádná událost. Nález kvaku je posuzován dle ustanovení § 6 odst. f) jako „nález alkoholu nebo jiné návykové látky v objektu Vězeňské služby nebo na nestřeženém pracovišti odsouzených nebo na pracovišti s volným pohybem mimo věznici, dále zneužití těchto návykových látek“ (7). Ve středně velké české věznici dochází přibližně k pěti nálezům kvaku ročně. Nutno podotknout, že se jedná pouze o zachycené případy. Část tohoto kontrabandu samozřejmě zachycena není, kvak je tudíž znehodnocen či zkonsumován samotnými vězni.

Alkohol – včetně kvaku – u vězňů může zvyšovat i agresivní chování, především u impulzivně-agresivních typů osob. Podstatné také je, že závislostní chování, včetně závislosti na alkoholu, je významným faktorem pro recidivu (8).

Závěr

Kvasný nápoj, kterému se slangově říká kvak, je historicky nejstarším ilegálním produktem, vyráběným v podmínkách věznic. Přestože se vězni snaží získat i jiné omamné a psychotropní látky, výroba kvaku je i nadále aktuální. Samotná příprava, výroba či proces kvašení se postupně mění, neboť receptura, ač je „chemicky“ stále podobná, se uzpůsobuje vzhledem k ingrediencím. Proces výroby se neustále zdokonaluje, inovuje a předává z generace starších odsouzených na mladší jedince (často prvoodsouzené), přičemž pro samotnou výrobu tohoto nápoje je podstatný i cukr (často v řádech několika kilogramů), který se tak z legální komodity stává komoditou ilegální.

Do kvality nápoje se většinou promítají faktory jako malá zkušenost s recepturou, uměním je také kvak v procesu kvašení dostatečně ukrýt, či v rámci šedé ekonomiky získat co možná nejvhodnější potraviny (především droždí, ovoce, džus, kompot). Samotný nápoj je určen pro konzumaci svých výrobců, ale v řadě případů se sám stává prostředkem ilegální směny a výdělečného obchodu. Cukr, mimo věznice běžná komodita, má ve výkonu trestu v kontextu výroby kvaku naprosto odlišnou cenu.

Souhrn

Tento článek diskutuje hodnotu cukru ve věznicích, kde je významnou surovinou pro výrobu alkoholického nápoje kvak. V textu jsou popsána specifika vězeňského prostředí, ve kterém je alkohol přísně zakázán. Kvak, jehož výraznou komponentou je cukr, je tak ilegálním alkoholickým nápojem, který je vyráběn v prostředí věznic. Cukr tak má výraznou hodnotu, což se projevuje na tzv. vězeňském

trhu. Zároveň je výroba kvalitního kvaku mechanismem, jak získat pozici ve vězeňské hierarchii.

Klíčová slova: cukr, alkohol, vězeňství, kvak, vězni.

Literatura

1. GIDDENS, A.: *Sociologie*. Praha: Argo, 2013, 1 049 s.
2. LOCHMANNOVÁ, A.: Vězeňský trh – hybridní barter a komoditní peníze v prostředí českých věznic. *Acta FF ZČU*, 8, 2016 (1), s. 1–18.
3. NEDBÁLKOVÁ, K.: *Spoutaná Rozkoš: socialni (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznicí*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, 198 s.
4. DIRGA, L.; LOCHMANNOVÁ, A.; JUŘÍČEK, P.: The Structure of the Inmate Population in Czech Prisons. *Sociológia*, 47, 2015 (6), s. 559–578.
5. *Zákon č. 169/1999Sb., Zákon o výkonu trestu odnětí svobody ve znění pozdějších předpisů*. [online] <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-169>, cit. 10. 1. 2023.
6. *Zpráva o alkoholu v České republice 2021*. Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti. [online] https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/33590/1128/Zprava_o_alkoholu_v_CR_2021_fin.pdf, cit. 10. 1. 2023.
7. *Nariadení generálního ředitele č. 48/2018 o blášení mimořádných událostí ve Vězeňské službě ČR*. Praha: VS ČR.
8. DRÁPAL, J., JIŘÍČKA, V., RASZKOVÁ, T. (eds): *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, 456 s.

Smolík J., Juříček P.: Sugar above Gold: Kvak as Specific Alcoholic Drink

This article discusses the value of sugar in prisons, where it is an important raw material for the production of the alcoholic drink called “kvak”. The text describes the specifics of the prison environment, where alcohol is strictly prohibited. “Kvak”, of which sugar is a significant component, is thus an illegal alcoholic beverage that is produced in the prison environment. Sugar thus has a significant value, which is reflected in the so-called prison market. At the same time, producing quality “kvak” is a mechanism for gaining a position in the prison hierarchy.

Key words: sugar, alcohol, prison, kvak, inmates.

Kontaktní adresa – Contact address:

doc. PhDr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M., MSc.,
Policejní akademie ČR v Praze, Fakulta bezpečnostního managementu, Lhotecká 559/7, P.O.Box 54,
143 01 Praha 12 – Kamýk, Česká republika, e-mail:
smolik@polac.cz